

კაიროს *‘აინ შამსის* უნივერსიტეტის პროფესორი, მკვლევარი, მწერალი **რადვა აშური** დაიბადა 1946 წელს. რვა რომანის, ნოველათა ორი კრებულის, კრიტიკული სტატიების ხუთი კრებულისა და ავტობიოგრაფიული თხზულების ავტორი ძირითადად ინგლისურ ლიტერატურასა და კომპარატივისტიკაში მუშაობს. ლიტერატურის თანამედროვე მკვლევართათვის საგანგებო შესწავლის საგნად იქცა ციხის ლიტერატურა. ამ მხრივ, არც არაბული ქვეყნებია გამონაკლისი. XX ს-ის სხვადასხვა პერიოდში ამა თუ იმ არაბულ ქვეყანაში ბევრი მწერალი, პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე თუ ინტელიგენციის წარმომადგენელი აღმოჩნდა გისოსებს მიღმა. ძირითადად, სწორედ მათ შექმნეს ის ლიტერატურული პროდუქცია, რომლის შესახებ რადვა აშურმა საჯარო ლექციაზე ისაუბრა 2008 წელს. გთავაზობთ ლექციის თარგმანს.

არაბული „ციხის ლიტერატურა“

არაბულ ლიტერატურაში ყველაზე ფართოდ გავრცელებული ციხის რომანი „ხმელთაშუაზღვის აღმოსავლეთია“ (1975), რომელიც XX ს-ის მეორე ნახევრის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანეს არაბი მანამდე ‘აბდ არ-რაჰმან მუნიფს (1933-2004) ეკუთვნის. ეს მისი მეორე მანამდე პოლიტიკური პატიმრების შეურაცხყოფასა და წამებაზე. პირველი ციხის რომანში „ხეები და მარზუკის მკვლევლობა“ (1973) ის მოგვითხრობს კაცზე, რომელმაც ციხიდან გამოსვლის შემდეგ დატოვა თავისი ქვეყანა. მუნიფი ამანში, იორდანიაში დაიბადა. მამამისი საუდის არაბეთიდან იყო, დედა – ერაყიდან. დაწყებით კლასებში ამანში სწავლობდა, საშუალო სკოლაში – ბაღდადში, კაიროს უნივერსიტეტში სწავლისას კი ყოველ ზაფხულს სტუმრობდა მამის ოჯახს საუდის არაბეთში. 1963 წელს მუნიფის სახელს ჯერ წარმომავლობა (საუდის არაბეთი) ჩამოაშორეს, მოგვიანებით კი მისი რომანები ჩანმად არაბეთისა და სპარსეთის ყურის ქვეყნებში საერთოდ აიკრძალა. ბოლოს დამასკოში დასახლდა, სადაც უკანასკნელი ოცდაათი წელი გაატარა. მის „ხმელთაშუაზღვის აღმოსავლეთში“ ასახული პოლიტპატიმრობის გამოცდილება ფაქტობრივად შეიძლება არაბული ქვეყნების დიდ უმეტესობაში გავრცელებულს.

ვისაუბრებ ყველა ტიპის ციხის პროზაზე – ავტობიოგრაფიებზე, რომანებზე, მემუარებზე, რომელთა ავტორები ყოფილი პოლიტპატიმრები არიან, ხოლო მათ

წიგნებში ციხის გამოცდილებაა ასახული. ვფიქრობ, ცალკე ლექცია შეიძლება დაეთმოს პოეზიას. უძველესი არაბული პოეზია თავისი გამომხატველობითა და სიმდიდრით ყველაზე წარმატებით დამკვირდებული სალიტერატურო ფორმა იყო არაბებში. ის ორი ტრადიციით საზრდოობდა: 1) კლასიკური არაბული პოეზია, რომელიც 1500 წლის განმავლობაში *ფუსჰაზე*¹ იქმნებოდა და 2) სხვადასხვა არაბულ ქვეყანაში სალაპარაკო ენაზე შექმნილი პოეზია. ორი არაჩვეულებრივი მაგალითი გვაქვს: ოცდაათიან წლებში *ფუსჰაზე* დაწერილი ტუკანის კასიდ² „წითელი ხუთშაბათი“, რომელიც ბრიტანეთის მთავრობის მიერ 1930 წელს დახვრეტილ სამ თავისუფლებისთვის მებრძოლს ეძღვნება და ავადის ადგილობრივ სასაუბრო ენაზე დაწერილი ლექსი, რომელიც მისი ჩამოხრჩობის შემდეგ საკანში კედელზე ამოტვიფრული აღმოაჩინეს.

ციხის ნარატივები წარმოადგენს თანამედროვე არაბული ლიტერატურის მნიშვნელოვან ქვეყანარს, რომელიც შეიქმნა კაცების, ქალების, ლიბერალების, კომუნისტების, ისლამისტების, პროფესიონალი, არაპროფესიონალი მწერლების, ყოფილი პატიმრების მიერ. მათ თავიანთი ციხის გამოცდილება აღწერეს ინტერვიუებში, ზეპირ ჩვენებებში, ჩანაწერებში. ეს მასალა იმდენად დიდია, რომ მისი კატალოგიზაცია ალბათ ძალიან მოსაწყენი საქმე იქნება.

ამ ლექციისთვის შევარჩიე სამი ძირითადი თემა: 1. ეგვიპტის ციხის ლიტერატურა, რადგან აქ ჩვენ გვაქვს ძალიან დიდი რაოდენობის მასალა, ქალების, კაცების წიგნები თუ ჩანაწერები; 2. მაროკოს ციხის ლიტერატურა, რომელიც პატიმრობის საკმაოდ ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს და 3. პალესტინელი და ლიბანელი პოლიტპატიმრების ნაწერები, რომლებიც ისრაელის ციხეებში გამომწვევადეული ათასობით დაკავებულის შესახებ მოგვითხრობს. ვიმედოვნებ, რომ ამ სამი თემის გამოყოფა არ დატოვებს შთაბეჭდილებას, თითქოს პოლიტპატიმრობა და ციხის ლიტერატურა არ არსებობს სირიაში, ერაყში, საუდის არაბეთში, თუნისში და სხვ.

1966 წელს ახალგაზრდა სონალაჰ იბრაჰიმმა ხუთწლიანი პატიმრობის შემდეგ თავისი პირველი რომანი „ის სუნი“ გამოსცა. წიგნის შესავალში ცნობილი ეგვიპტელი რომანისტი და ნოველისტი იუსუფ იდრისი მწერლის ნიჭსა და მისი ნაწარმოების ნოვატორულ ბუნებას უსვამდა ხაზს. იდრისმა რომანი „სახეში გალაწუნებას, კივილს, განგაშის ზარს“ შეადარა, რომელიც „თითქმის აფხიზლებს ჩვენში ჩაბუდებულ შიშს.“ მისი აზრით, ამ წიგნის მთავარი გმირი იყო არა მასში აღწერილი მოვლენები ან რომელიმე პერსონაჟი, არამედ „რადაც ყოვლისმომცველი შეგრძნება... რომელსაც ძნელია სახელი დაარქვა.“ ეს არ იყო „გაუცხოების, ზიზღის, დანაკარგის, წინააღმდეგობის, სიყვარულისა თუ

¹ *ფუსჰა* – კლასიკური საალიტერატურო არაბული ენა, რომელზეც დაიწერა ყურანი.

² *კასიდა* – კლასიკური არაბული საზომით დაწერილი ლექსი

სიცოცხლის საჭიროების გრძობა“, ეს იყო რაღაც, რასაც იდრისი სახელს ვერ უძებნიდა.

„ის სუნი“ აშკარად სიახლე იყო. მოგვიანებით ის პირველ არაბულ მოდერნულ რომანად აღიარეს. აქ არ არის სიუჟეტური ხაზი. უსახელო პროტაგონისტი უაზროდ დაყიალობს კაიროს ქუჩებში ან საწოლზეა წამოწოლილი და აბოლებს. ყოველ საღამოს პოლიციელის რეგულარული ვიზიტის გარდა განსაკუთრებული მნიშვნელობის არაფერი ხდება. პოლიციელმა უნდა შეამოწმოს, შინ არის თუ არა მთავარი გმირი. აქა-იქ მოგონებები თუ გაივლევებს, რაიმეს აღწერა ჰემინგუეისთვის დამახასიათებელი ლაკონურობით, მოკლე, დეპეშისებური წინადადებებით, კამიუს „უცხოთვის“ ჩვეული უქეიფო გუნებით.

მოდით, წაგიკითხავთ რომანის დასაწყისსა და ბოლო აბზაცს:

„ოფიცერმა თქვა:

- თქვენი მისამართი, თუ შეიძლება.
- არ მაქვს მისამართი.

გაკვირებული მომაშტერდა:

- სად წახვალთ? სად იცხოვრებთ?

ვუპასუხე:

- არ ვიცი. არაფერს მყავს, რომ მივაკითხო.

ოფიცერმა თქვა:

- ვერ გაგიშვებთ. უნდა ვიცოდეთ თქვენი საცხოვრებელი ადგილი, რომ ყოველ ღამე შეგამოწმოს. ეს ჯარისკაცი გამოგყვებათ.“

რომანის ბოლოს მთავარი გმირი ეძებს ბებიის სახლს. როცა იპოვის, ინახულებს ბებიას, რომელმაც რაღაც მნიშვნელოვანი უნდა უამბოს მას დედის სიკვდილის შესახებ. ნაწარმოები ასე მთავრდება:

„საათს დავხედე. ავდექი. ვთქვი, რომ უნდა წავსულიყავი. კიბეები ჩავიარე. შენობა დავტოვე. მივაბიჯებდი ქუჩებში, სანამ რამზესის მოედანს არ მივადექი. იქიდან მეტროს სადგურს მივაშურე.“

რამდენიმე ეპიზოდურ მოგონებას თუ არ ჩავთვლით, ნაწარმოებში არცაა ნახსენები ციხე და მასთან დაკავშირებული მოვლენები. რთული არ არის ივარაუდო, რომ წლების ციხეში გატარების შემდეგ პროტაგონისტი დაუბრუნდა „ნორმალურ ცხოვრებას“. ხუთწლიანი პატიმრობის განმავლობაში იბრაჰიმი არაერთხელ სცემეს, სიკვდილის პირას მიიყვანეს, თვალწინ გაულახეს

მეგობრები, დაამცირეს. თუმცა რომანში ციხის დეტალებზე მეტად საზგასმულია ის, თუ რა ფსიქოლოგიური შედეგები გამოიწვია ყოველივე ამან.

2004 წელს იბრაჰიმმა „აღ-ვაჰათის დღიურები“ გამოსცა. ფორმა კვლავ ახალია – 45-გვერდიანი შესავალი ავტორის დაპატიმრების, ციხეში არსებული ვითარების შესახებ, 90 გვერდი დანართი (ისტორიული მონაცემები, სხვადასხვა ფაქტებთან დაკავშირებული კომენტარები და ა.შ.). შესავალსა და დანართს შორის 140-გვერდიანი დღიურია მოქცეული ციხეში 1962-1964 წლებში სიგარეტის ქაღალდზე წვრილად გაკეთებული ჩანაწერებით, რომლის ციხიდან გამოტანაც მოახერხა. ჩანაწერებში არ არის ნახსენები არც წამება, არც დამცირება, არც ციტატებია პოეზიიდან, არც კომენტარები მოთხრობებსა თუ რომანებზე, არც დაკვირვება, შეხედულება, ლიტერატურული გეგმები... რომანის დედააზრის ნაწილია ერთი მხრივ, პირდაპირი თუ ირიბი დამოკიდებულება შესავალსა და დანართს, მეორე მხრივ, შესავალსა და ციხის ჩანაწერებს შორის.

იბრაჰიმის ორი რომანით დავიწყე არა მხოლოდ იმიტომ, რომ მათი ავტორი შედგა როგორც ერთ-ერთი გამორჩეული არაბი რომანისტი, არამედ იმ დროის გამოც, როცა დაიწერა ეს ორი ნაწარმოები. „ის სუნისა“ (1966) და „აღ-ვაჰათის დღიურის“ (2004) გამოცემას შორის პოლიტიკური პატიმრობის თემაზე ეგვიპტეში უამრავი წიგნი გამოიცა. მათი უმეტესობა 1959-1964 წლებში ჯერ სხვადასხვა ციხეებში, შემდეგ აღ-ვაჰათში დაპატიმრებულმა მემარცხენეებმა დაწერეს. ზოგი მათგანი 70-80-იან წლებზე მოგვითხრობს. შედარებით ცოტაა ისლამისტების მიერ გამოცემული წიგნები (სადაც 50-იანი წლების ბოლოსა და 60-იანი წლების დასაწყისში დაკავებული პოლიტიკური პატიმრების ისტორიაა ასახული).

ეგვიპტეში გამოცემული ციხის ლიტერატურა ძალიან მოცულობითია არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ეგვიპტე მოსახლეობის სიმრავლით მესამე ადგილზეა არაბულ ქვეყნებს შორის, არამედ იმიტომაც, რომ ორმოცდაათიანი წლების ბოლოს ამ ქვეყანაში უამრავი ინტელექტუალი დააკავეს.³ დაპატიმრებულთა უმეტესობა ჟურნალისტი, მწერალი, პოეტი, არქიტექტორი, აკადემიური სფეროს წარმომადგენელი, მხატვარი თუ მსახიობი იყო. მათი წიგნები სწორედ ამ ფაქტის შემდეგ დაიწერა, თუმცა მცირე გამონაკლისის გარდა სამოცდაათიანი წლების შუახანებამდე არ გამოქვეყნებულა. სხვადასხვა ნაწერებში ერთი და იგივე ეპიზოდი განმეორდა, რაც საინტერესო სამუშაოა კომპარატივისტებისთვის. (ერთ-ერთი ასეთი ეპიზოდი ვასლას ამბავი იყო. დასავლეთ უდაბნოში, აღ-ფაიუმში, აღ-აზაბის ციხიდან აღ-ვაჰათის ციხეში გადაყვანისას, პატიმრებს სამხრეთ ეგვიპტის პატარა ქალაქ აღ-ვასლაში მატარებელი უნდა გამოეცვალათ. ოცდაათკაციანი ჯგუფები 15-მეტრიანი რამდენიმესაკეტიანი რკინის ბორკილით

³ მარტო 1959 წლის ცნობილი კამპანიისას ასობით ადამიანი აღმოჩნდა ციხეში. 1958 წლის 31 დეკემბერს გამოცემული სამხედრო დირექტივის, ბრძანების თანხმად, 169 კაცი დააკავეს. მარტში გამოიცა მეორე ბრძანება 436 ადამიანის დაკავების შესახებ.

დააბეს. როდესაც პატიმრები მატარებლიდან ჩამოდიოდნენ, მატარებელი დაიძრა. ის, ვინც ჩასვლა მოასწრო, დაეცა, ზოგმა მხარი ამოიგდო, ზოგმა ხელი მოიტეხა. კიდევ კარგი, მცველმა იარაღი გაისროლა და დროზე გააჩერა მატარებელი).

მემუარების უმეტესობაში ციხის, ან იქ გატარებული ერთი ჩვეულებრივი დღის დეტალურ აღწერას ამოიკითხავთ. წააწყდებით წამების სცენებს, დასჯას გადარჩენილთა განცდებს. წამების ერთ-ერთი მსხვერპლის, ჟურნალისტისა და მოძრაობის ლიდერის შუჭდი ატიას სიკვდილი დიდი სკანდალი იყო, რომელიც გასცდა ეგვიპტის საზღვრებს. მას შემდეგ შეწყვიტეს წამება და პატიმრებს შედარებით თავისუფლად შეეძლოთ ემოძრავათ ციხის ტერიტორიაზე. მათ ღია უნივერსიტეტი მოაწვევს, სადაც რის ლექციები აღარ ტარდებოდა დაწყებული ლიტერატურით (სტუდენტები ძირითადად ციხის მცველები იყვნენ), უმაღლესი მათემატიკითა და კიბერნეტიკით დამთავრებული. გამოცდებიც ჰქონდათ, დიპლომები და გამოსაშვები ცერემონიებიც, კედლის გაზეთები, ახალი ამბების სააგენტო, ფერმა, სამხატვრო, ქანდაკებისა თუ კერამიკის სახელოსნოები, მეჩეთი და თეატრიც კი.

აქ ცოტა ხნით შევჩერდები, რომ უფრო დაწვრილებთ გაგაცნოთ ჰაბაშის წიგნი „ყველა სეზონის პატიმარი“ (2004). ოთხმოცი წლის იყო ავტორი და სულ სხვა გამოცდილებით აფასებდა გარდასულ მოვლენებს. მას ჰქონდა არა მხოლოდ ცხოვრებისეული, არამედ მწერლის გამოცდილებაც – ოცდაათ წელიწადში ოცი წიგნი გამოეცა. ჰაბაში შეეცადა, ხელახლა არ დაეწერა, რაც სხვებმა დაწერეს და შემოგვთავაზა ერთგვარი სინთეზი უკვე მოთხრობილი ამბებისა და თავის სათქმელის, რაც პირადად ჰქონდა განცდილი. ის ყველა დენის მონაწილეა. 1948 წლიდან 1987 წლამდე ცხოვრების სხვადასხვა პერიოდი ეგვიპტის სხვადასხვა საპატიმროებში გაატარა. მისი მონათხრობი მხოლოდ აღვაპათით ან 1959-1964 წლების პატიმრობით როდი შემოიფარგლება. 1959 წელს, მის დაკავებამდე რამდენიმე კვირით ადრე ოთხი წლით დაუპატიმრეს ცოლი, რომელიც პოლიტიკური აქტივისტი იყო. ცოლ-ქმარს ჰყავდა ერთი წლის გოგონა და ორი ბიჭი, რომელთაგან უფროსი ექვსი წლის იყო. ყოველდღიური ცემისა და სასტიკი მოპყრობის გარდა, რასაც ყველა პატიმარი განიცდიდა, ჰაბაში ერთხელ ისე განსაკუთრებულად ცემეს, რომ კინაღამ მოკვდა. როდესაც პატიმრები აღვაპათში გადაიყვანეს, ციხის დირექტორმა უარი განაცხადა მის მიღებაზე. კაცი, რომელიც მეგობრებს ზეწარზე დაწვენილი მიჰყავდათ, სიკვდილის პირას იყო. შესაბამისად, ის გადაურჩა არა მხოლოდ შემდგომ წამებას, არამედ 1975, 1979 და 1987 წლის დაკავებებს. ეგვიპტის შინაგან საქმეთა სამინისტროს უჩივლა წამებისთვის, რომლის კვალაც ორი ათწლეულის შემდეგაც ეტყობოდა. აღვაპათის ციხეში ყოფნისას, პროფესიით არქიტექტორმა ჰაბაშმა თეატრი მოაწყო,

უფრო მოკლევადიანი პატიმრობისას, სამოცდაათიან წლებში, წყლის შადრევანი ააშენა და მისი გამართვა ციხის შიდა ეზოში მოახერხა.

ორმოცწლიანი გამოცდილების თავმოყრისას ჰაბაში წერდა: „რატომ უნდა ავაშენოთ თეატრი? მთელი დარჩენილი ცხოვრების გატარებას აქ ვაპირებთ?“ და იქვე აგრძელებდა: „ეს მორალური ბრძოლაა უდაბნოს, ქვიშის, გადასახლების წინააღმდეგ. ერთი საათითაც რომ გამოვიყენოთ ეს სცენა, ერთი პიესაც რომ დავდგათ, ყოველთვის ამაყნი ვიქნებით იმით, რომ ტირანიას კულტურითა და ხელოვნებით ვძლიეთ.“

ჰაბაში ჰყვება, რომ მან ქვევით რომაული სტილის რკალისებური თეატრი ააშენა. საიდ იუსუფი წიგნში „პოლიტმაპიმრობის დღიური“ (1994) გვიხსნის, თუ როგორ მოხერხდა ამის გაკეთება უდაბნოში, სადაც არც ქვებია და არც მათ დასამუშავებლად საჭირო კარიერი. რამდენიმე წარუმატებელი მცდელობის შემდეგ მათ სპეციალური მოწყობილობა გააკეთეს, რომლის საშუალებითაც ბლოკებს ასხამდნენ. ალ-ვაჰათის ციხის თეატრი 1962 წელს თეატრის საერთაშორისო დღეს გაიხსნა. რეპერტუარი მრავალფეროვანი იყო, მათ შორის ერთ-ერთი პატიმრის პიესა „ბაღდადელი ბერბერი“ მოგვიანებით თანამედროვე ეგვიპტური დრამატურგიის კლასიკურ ნიმუშად იქცა; დაიდგა ცნობილი ჟურნალისტის სალაჰ ჰაფეჰის „დოდრის ოჯახი“, რომლის დადგმაც შემდეგ კაიროში, ეგვიპტის ეროვნულ თეატრში განხორციელდა, ასევე შექსპირის „მაკბეტი“, იბსენის „თოჯინის სახლი“, ბერნარ შოუსა და ჟან პოლ სარტრის პიესები. ციხის სცენაზე ასევე იმართებოდა თოჯინების წარმოდგენა და პოეზიის საღამოები.

ჰაბაში მოგვითხრობს: „თეატრმა გარდაგვქმნა. ტიტვლები, ფესშელები, მშივრები, იზოლირებულები ვიყავით, მავთულხლართებით, ღობითა და დაცვით გარშემორტყმულნი, მაგრამ მოვახერხეთ შეგვექმნა კულტურის, განათლების, არქიტექტურის პატარა სივრცე, სადაც, ჯოჯოხეთის შუაგულში, ადამიანურ გრძნობას ყვავილივით ამოხეთქვის საშუალებას ვაძლევდით.“

ოცდაათი წლის შემდეგ სხვა ციხეში, აბუ ზა'ბალში გამომწვევდულმა ჰაბაშიმ შადრევანი ააშენა. ჯერ გააკეთა პროექტი, შემდეგ ციხის უფროსობა დაარწმუნა, რომ ხელი არ შეეშალათ მშენებლობისთვის. ამიტომ მათ თვალი მოუხუჭეს ჰაბაშის ცოლს, რომელიც ციხეში ცემენტს და სხვა საჭირო მასალას აგზავნიდა. ჰაბაშიმ შადრევანის ცენტრში ჯამბაზი მოათავსა საყვირით, ოთხ კუთხეში ჩადგმული ოთხი პატარა ქანდაკება კი მშვენიერებას, ბედნიერებას, რევოლუციასა და ცოდნას განასახიერებდა. პრობლემა რევოლუციის ქანდაკებამ კი არ გამოიწვია, ცოდნის ქანდაკებამ, რადგან აქ წარმოჩენილი იყო, თუ როგორ ითვლებოდა სამხედრო ჩექმით წიგნები. ჩიხის ადმინისტრაციამ წინააღმდეგობა გაუწია ჰაბაშის და ისიც იძულებული გახდა, დამორჩილებოდა მათ. მაგრამ

როდესაც მშენებლობა დასრულდა, ციხის უფროსობა შეშფოთდა – ვის განასახიერებს ჯამბაზი? შადრევნის სანახავად შინაგან საქმეთა სამინისტროდან სპეციალური კომისია მოვიდა, რომელმაც, საბედნიეროდ, დაადგინა, რომ საყვირიანი მასხარა არ ჰგავდა პრეზიდენტს!

II

მიუხედავად იმისა, რომ მაროკოს საჰაერო ძალების ახალგაზრდა სერჟანტს რაშიდ ბენაისას 3 წელი მიუსაჯეს, ის პატიმრობის მე-11 წელს გარდაიცვალა. თაზმამართის ციხეში გააკეთა თავისი საკნის ჩანახატი, რომელიც ძალიან ეამაყებოდა. სასიკვდილო სარეცელზე მყოფმა ბენაისამ ჩაიხურჩულა: „მე მინდა, რომ ეს ნახატი გაცდეს ციხის საზღვრებს და მთელი მსოფლიო მოიაროს.“

ბენაისას ფანქრით შესრულებული ნახატი ასახავს მოცუცქნულ, ცარიელ ოთახს, კედლებსა და ჭერს. შუაში მუქი ჩაკეტილი კარია პატარა ღიობით. მარცხნივ მცირე ზომის წყლით სავსე ჭურჭელი დგას მიწაზე, იქვეა ქვის მოგრძო სკამიც, რომელიც ალბათ დასაწოლიცაა, დასაჯდომიც და საჭიროების შემთხვევაში მაგიდის ფუნქციასაც ასრულებს. ბენაისა 1983 წლის 29 ივნისს გარდაიცვალა. მისი მეგობრები კიდევ 8 წელი იყვნენ თაზმამართის ციხეში. გათავისუფლების შემდეგ მათ ბენაისას პირველი სურვილი შეასრულეს – ჩანაწერები ციხის კედლებს გარეთ გამოიტანეს. 10 წლის შემდეგ აჰმად მარზუკიმ შეასრულა მეორე დაპირება – ბენაისას ჩანახატი მარზუკის წიგნის „თაზმამართი; საკანი №10“ ყდაზე აღმოჩნდა და მან მთელი მსოფლიო მოიარა.

თაზმამართი არის ციხე მაროკოს უდაბნოში, სადაც მეფე ჰასან II-ის წინააღმდეგ მოწყობილ შეთქმულებაში მონაწილეებს ამწყვედებდნენ. აქ იყვნენ ორი ტიპის პატიმრები – 1971 წლის ივლისის აღ-სუხაირათის სასახლის მოვლენების მონაწილეები და 1972 წელს მეფის თვითმფრინავის ჩამოგდების მცდელობაში მონაწილეები. პატიმართა უმეტესობა უდანაშაულო იყო. როგორც სამხედრო სასწავლებლის სტუდენტები, თავიანთი უფროსების დავალებას ასრულებდნენ მხოლოდ. მათი უფროსები შეთქმულებაში მონაწილეებისთვის მალევე დასაჯეს სიკვდილით. დანარჩენ ბრალდებულებს ორი წლის განმავლობაში უწყობდნენ დაკითხვებს, აწამებდნენ. ბევრ მათგანს მიესაჯა 3, 5 ან 10 წელი. 1973 წელს 58 ბრალდებული გადაიყვანეს თაზმამართის ციხეში, სადაც ისინი 18 წლის განმავლობაში (1973-1991) იზოლირებულად კარცერებში იხდნენ. 58 კაციდან მხოლოდ 28 გადარჩა. გარდაცვლილთაგან ბევრი, როცა გონებას კარგავდა, პარალიზებული იყო, ან ისე ავადმყოფობდა, რომ საკუთარ თავს ვეღარ უვლიდა, წლებს ატარებდა სრულიად მარტო საზიზღარ პირობებში ელემენტარული სამედიცინო დახმარების გარეშე. და როცა მისი საკანი აუტანლად აქოთდებოდა, ერთ მეგობარს აძლევდნენ შესვლის უფლებას, რომ ავადმყოფს დაბანაში დახმარებოდა, მისი ოთახი დაესუფთავებინა.

თაზმამართის ციხის დატოვებიდან 9 წლის შემდეგ მარზუკის „თაზმამართი: სენაკი №10“ (2000) გამოვიდა, მას მოჰყვა მუჰამედ ალ-რაისის „სხეირათიდან თაზმამართამდე: ჯოჯოხეთში დასაბრუნებელი ბილეთი“ (2009), რომელიც მანამდე პერიოდიკაში იბეჭდებოდა. ორივე წიგნი ფრანგულად დაიწერა. ასევე ფრანგულ ენაზე გამოიცა პარიზში მოღვაწე მაროკოელი ფრანკოფონი მწერლის ტაჰირ ბენ ჟალუნის რომანი „სინათლის დამაბრმავებელი არარსებობა“ (2001), რომელიც თაზმამართის ციხის ერთ-ერთი გადარჩენილი პატიმრის ნაამბობს ეფუძნებოდა. წიგნმა აზრთა სხვაობა გამოიწვია, კითხვები გააჩინა. ენ ჟალუნს ეკითხებოდნენ, რატომ სდუმდა ის მთელი 20 წლის მანძილზე ამ და მაროკოს სხვა საპატიმროების შესახებ. თაზმამართის გახსენება „მორალურად გაუმარღვებლად“ მიაჩნდათ ახლა, როცა მისით პრესაც კი აჭრელებულიყო.

ამავე პერიოდში გამოვიდა მალიქა უფკირის „პატიმარი ქალი“ (1999), რომელიც უდაბნოს ციხეში დაკარგულ 20 წელზე მოგვითხრობს, და მალიქას დედის – ფატმა უფკირის „უფკირი, ჰასან II და მე“ (2000).

ბედის ირონიით, გენერალი უფკირი, რომელიც მეფის მარჯვენა ხელი იყო წლების განმავლობაში – მაროკოს შინაგან საქმეთა ყოფილი მინისტრი და შეიარაღებული ძალების თავმჯდომარე – ასევე ბრალდებული აღმოჩნდა მეფის წინააღმდეგ შეთქმულებაში. ფქირი დახვრიტეს. ისი ცოლი, ექვსი შვილი, ნათესავი, რომელიც ოჯახთან ერთად ცხოვრობდა და მათი მზარეული 10 წლით ციხეში გამოამწყვდიეს, შემდეგ კი 8 წლით საშინაო პატიმრობა მიუსაჯეს (1973-1991). მათთან დაკავშირებით არც საჩივარი არსებობს, არც ბრალდება, არც სასამართლოს გადაწყვეტილება. უფკირის ოჯახს, რომელიც პრივილეგიებულ ფენას ეკუთვნოდა, მისი თავკაცის არალოიალური დამოკიდებულება სამეფო გვირგვინის მიმართ ძვირად დაუჯდა.

ცნობილი დესპოტი მეფე ჰასან II, რომელიც 38 წელი მართავდა მაროკოს, გარდაიცვალა 1999 წელს. მისი გარდაცვალებიდან რამდენიმე წელიწადში ათეულობით წიგნი გამოვიდა მაროკოს პოლიტპატიმრების ციხის გამოცდილებაზე. ეს გახლავთ თანამედროვე არაბული ლიტერატურის ცოცხალი, ცხადი, მრავალფეროვანი და მდიდარი პროდუქცია, რომელიც საგანგებო შესწავლის საგანი უნდა გახდეს. 2006 წლის აგვისტოში მაროკოს მწერალთა კავშირის ორგანიზებით ჩატარდა სემინარი „ციხის ნარატივები“. ყურადღება მიექცა არა მხოლოდ ამ პროდუქციის ლიტერატურულ ღირებულებას, არამედ თითოეულ ხმას, რომელიც ციხიდან ისმოდა. იყო მცდელობა, გამოერკვიათ, როგორც მწამებელთა, ისე დაზარალებულთა, მსხვერპლთა ფსიქოლოგია, რათა დავიწყებას არ მისცემოდა მაროკოს ისტორიის ეს ბნელი პერიოდი. ჭარმოდგენა რომ შეგექმნათ სულ ექვს წელიწადში დაწერილი წიგნების რაოდენობაზე, გეტყვით, რომ ამ საგანგებო სემინარზე 15 მოხსენება წაიკითხეს, თითოეული ერთ, ორ ან მეტ ციხის ნარატივს ეხებოდა. (გასაგებია, რომ განსახილველი

წიგნების სიაში არ მოხვდა უფქირების წიგნები, რადგან მათი ორი ავტორი არაფერს აღნიშნავდა უფქირის პასუხისმგებლობაზე უამრავი მოქალაქის წამების, დახვრეტის, გატაცების გამო მაშინ, როცა ის ხელისუფლებაში იყო).

ციხის წერილობით ლიტერატურას უამრავი ადამიანის, თვითმხილველის, მოწმის, ოჯახის წევრების მონაყოლი ემატება. ხალმა მეფემ მუჰამად VI-მ 2004 წელს შექმნა საგანგებო კომისია, რომელსაც ჩადენილი სისასტიკის ფაქტები უნდა შეესწავლა. ოფიციალური მონაცემებით, კომისიამ 22 000 მოწმის ჩვენება მოისმინა.

მაროკოელი ჟურნალისტი მუჰამად ბუდჰანი თაზიმართზე დაწერილი ერთ-ერთი ბოლო წიგნის მიმოხილვაში ერთ პოპულარულ მაროკოულ გამონათქვამს იშველიებს: „ეს რომ ეშმაკს მოესმინა, ყურებს დაიცობდა.“ ამის მოსმენა, ამის ატანა შეუძლებელია, მაგრამ იქნებ შესარგებლად სწორედ ესაა აუცილებელი.

III

1948-2008 წლებში – ისრაელის სახელმწიფოს შექმნიდან დღემდე პოლიტიკური პატიმრობა 800 000-მა პალესტინელმა გამოსცადა. ეს პალესტინის მოსახლეობის 25%-ს შეადგენს. მარტო 2000 წლის შემდეგ 42 000 პალესტინელი დააკავეს (არ ვთვლით დასაკითხად დაჭერილ, სამხედრო პოსტებზე, საზღვრის გადალახვისას, ისრაელის დასახლებებსა და პოლიციაში დაკითხულებს). ამჟამად ისრაელის 30 ციხეში დაახლოებით 11 000 დაკავებული, პოლიტპატიმარი იმყოფება. იმ პატიმრების საერთო რაოდენობამ, რომლებიც უკვე თითქმის 10 წელია ციხეში არიან, 420-ს გადააჭარბა. ისრაელის საპატიმროებში მოხვედრილი 11 000 პატიმრიდან 356 ბავშვია (18 წლამდე), 118 ქალია, 4 მინისტრი და 34 პალესტინის პარლამენტის წევრი (მათ შორის სპიკერი). 2002-2008 წლებში საპატიმროში 72 ადამიანი გარდაიცვალა, აქედან 3 წამებით, 17 – სასწრაფო სამედიცინო დახმარების უქონლობით.

მიუხედავად ამისა, პალესტინური ციხის ლიტერატურა არ არის ისეთი სოლიდური და მრავალფეროვანი, როგორც სხვა არაბული ქვეყნების. ღატომ? იქნებ იმიტომ, რომ დაკავებულა უმეტესობა ახალგაზრდაა, წესიერად წერაკითხვაც არ იცის. ან იქნებ იმიტომ, რომ ოკუპაციის წნეხი ციხიდან გამოსვლის შემდეგაც მოქმედებს და ართულებს გულწრფელად წერის საქმეს. არ ვიცი... ამაზე არ მაქვს კონკრეტული პასუხი. არსებობს ციხის თემაზე დაწერილი ბევრი ლექსი, ჩანაწერი, ახალგაზრდა მოყვარული ავტორების მიერ დაწერილი მცირე ზომის პროზა, რომანი, რომელთა ნახვა ინტერნეტშიც შეიძლება. თუმცა გამოქვეყნებული წიგნები შედარებით ცოტაა. მათ შორის გამორჩევა აიშა აუდას „ოცნება თავისუფლებაზე“ (2004). უდა დააკავეს 1969 წლის მარტში, როცა ის იყო 25 წლის და 10 წელი ციხეში გაატარა. ან აიტანა ყველა

შესაძლო ფორმა სიტყვიერი თუ ფიზიკური შეურაცხყოფისა: გინება, ვერბალური ტერორი, ცემა, მუქარა – გცემთ, სანამ არ დაბრმავდები, მოკვდები, ავაფეთქებთ დედაშენის სახლსო, ყველა შენმა მეგობარმა მოგვაწოდა შენზე ინფორმაციასო და ა.შ. ყოველი დაკითხვის შემდეგ ნახევრად გონწასულს მიათრევდნენ საკანში, სახეჩალურჯებული ხელ-ფეხს ძლივს მიათრევდა, ზეწარზე და ბალიშზე შეხებითაც კი სტკიოდა ყველაფერი. ბოლო დაკითხვისას გააშიშვლეს და გააუპატიურეს კიდევ.

32 წელი დასჭირდა აუდას, რომ თავისი ციხის გამოცდილების შესახებ დაეწერა. ჭიგნის მეორე გამოცემის ბოლოს პატარა მინაწერია, სადაც ის ხაზს უსვამს, თუ როგორ გაუჭირდა ტანჯვის გახსენება. ირველი გამოცემის შემდეგ სამი წელი იყო გასული, როცა მას ერთ-ერთ ტელეგადაცემაში ჰკითხეს ციხეში წამების შესახებ: „მივხვდი, რომ ჯერ არ ვიყავი მზად. რ შემდეგ პასუხის გაცემა. ომდევნო დილას 6 საათზე ავდექი და მთელი საათი ვტიროდი, ვერ გაეჩერდი. ისევ სისხლისგან ვიცლებოდი. 35 წლის შემდეგ ჩემი ჭრილობა ისევ ღია იყო.“

აუდას მონათხრობის ძირითად ნაწილს დაპატიმრების და დაკითხვების აღწერა წარმოადგენს. ჩიხის ყოველდღიურ ყოფაზე, მეგობრებთან, სხვა პატიმრებთან ურთიერთობაზე ბოლო, შედარებით მოკლე თავშია მხოლოდ ყურადღება გამახვილებული.

ლიბანელი ახალგაზრდა მწერალი ქალი სოჰა ბაშარა, რომელმაც ასევე 10 წელი გაატარა აღ-ხიამის საპატიმროში, განსხვავებულ სტრატეგიას ირჩევს წიგნში „რეზისტანსი“ (2000). დეტალურად აღწერს ციხეს, მის ისტორიას, ადგილმდებარეობას, განსხვავებულ შენობებს, საკნებს. ისიც აღწერს დაკითხვის პროცედურას, წამებას, სადამსჯელო ღონისძიებებს, ყოველდღიურ რუტინას, საჭმელს, ტანსაცმელს... და კიდევ – პატიმრების მიერ იმპროვიზირებულ წინააღმდეგობის (რეზისტანსის) უამრავ ფორმას... შესანიშნავად წარმოგვიდგენს აღ-ხიამის ციხის ყოფის დეტალებს, იმ ციხისას, სადაც „არ არის სამართალი, სასამართლო პროცესები, არ არიან მოსამართლეები და ადვოკატები. აღ-ხიამის საპატიმრო ცენტრში გამომწვევედ ულნი არიან უჩინარნი, არაღიარებულნი და უბრალოდ ცოცხალთა რიგებში არარსებულნი.“

ბაშარა 21 წლისა დააპატიმრეს. არ გაუუპატიურებიათ, თუმცა ცემდნენ და ელექტრო სკამზე აწამებდნენ. ისეთ ვიწრო საკანში იჯდა, კედლიდან კედლამდე ოთხ ნაბიჯს ძლივს ადგამდა. მისი „რეზისტანსის“ ერთ-ერთი ფორმა კარგი ფიზიკური და გონებრივი მდგომარეობის შენარჩუნება იყო. დღეში ოთხ კილომეტრს გადიოდა საკანში, თანაც ისე, რომ თუ ფრთხილად არ იქნებოდა, თავს აარტამდა ან სხეულს დაიზიანებდა ამ ციცქნა სათავსოში ათასობით შემობრუნებისას.

ბაშარა 1996 წელს გაათავისუფლეს, როცა ისრაელის მიერ ოკუპირებული სამხრეთ ლიბანის გათავისუფლებიდან ოთხი წელი გასულიყო. ლ-ხიამის ციხე ღია მუზეუმად იქცა, სადაც შეგეძლოთ დაგეთვარიელებინათ, რა საშინელ პირობებში ცხოვრობდნენ ქალები და ბავშვები. 1X1,80 მ. საკნებსა და 90სX90 სმ. ყუთებში პატიმრები დღეების განმავლობაში ჰყავდათ გამომწვევადეული. 2006 წელს ნოამ ჩომსკიმ მოინახულა ალ-ხიამი და ის გუნტანამოს შეადარა, რის შემდეგაც სრულიად გასაგებია, რომ ისრაელმა ლიბანთან 2006 წლის ივლის-აგვისტოს ომის დროს სრულიად დაბომბა ალ-ხიამი. ეს ადგილი ახლა მიწასთან გასწორებულია. მხოლოდ ნანგრევები, ქვები და მოგონებები დარჩა.

სანამ დაგასრულებდეთ, პატარა შენიშვნას გავაკეთებ:

ფუკოს შესანიშნავი შენიშვნა წიგნში „დისციპლინა და სასჯელი“ იმის თაობაზე, რომ სხეული როგორც სადამსჯელო რეპრესიის ძირითადი საშიზნე დასჯის ახალმა ეკომონიამ ჩაანაცვლა, რეალურად არ აისახება პლანეტის იმ ნაწილზე, სადაც ჩვენ ვცხოვრობთ (აშშ-ის ვრაცში შესვლის შემდეგ, როგორც ჩანს, არც სხვა ნაწილებზე). ჩვენთან, თუ ჩემი ერთ-ერთი ბოლო რომანიდან ამონარიდს წავიკითხავთ, „ძალაუფლება ფარისეველ, ეშმაკ მუყაით მოხუც ქალს ჰგავს, რომელსაც არ ეხალისება რამის გადაღაცება.“ ის ძველ ინტერუმენტებსა და საშუალებებს იყენებს ახალთან ერთად, რიგრიგობით ხმარობს მათ. ჭამების, სხეულის დაზიანების ძველი ტექნოლოგია დღესაც ძალაშია.

1961 წლის დეკემბერში პაბლო პიკასომ თავისუფლებისათვის მებრძოლი ალჟირელი ქალის ჯამილა ბუფაშას პორტრეტი დახატა. ის ქალი საფრანგეთის საოკუპაციო ჯარმა დაატყვევა, აწამა და გააუპატიურა. მისმა ადვოკატმა გისელ ჰალიმომ მასზე წიგნი დაწერა. ყდაზე პიკასოს პორტრეტია გამოსახული, წინასიტყვაობა სიმონ ბოვუარს ეკუთვნის.

პიკასოს არ დაუხატავს პალესტინელი ან ლიბანელი პოლიტპატიმრების პორტრეტები. არც „გერნიკა“ დაუხატავს ალ-ხიამის, თაზმამართის, ალ-ვაჰათის მოსაგონრად. მაგრამ ჩვენ გვაქვს პატიმართა ნაწერები. ფაქტობრივად, ეს არის უზარმაზარი ტილო, რომლის ყოველი დეტალისთვის სისხლითა და ოფლით გადაიხადეს. ეს არის არა ერთი ინდივიდის, არამედ იმ კოლექტიური გენიის მიერ შექმნილი „გერნიკა“, რომელმაც ჯოჯოხეთი გამოიარა და იქიდან გამარჯვებული გამოვიდა. გამოვიდა არა რეპრესირებულის გრძნობით, არამედ როგორც ტრიუმფატორი. ჰაბაშის რომ დავესესხოთ - ეს არის ცხადი მაგალითი იმისა, თუ როგორ შეუძლიათ ადამიანებს შუაგულ ჯოჯოხეთშიც კი ყვაილები გაახარონ.

ინგლისურიდან თარგმნა

ნინო დოლიძემ